

Dr JASMINA MILANOVIĆ, naučni savetnik
Institut za savremenu istoriju
Beograd, Republika Srbija
jasmina.mil17@gmail.com

UDK 061.23-055.2(497.11)"1926/1941"
305-055.2(497.11)"1926/1941"
061.235:929 Трифковић М.

originalan naučni rad / original scientific paper
primljeno / received: 16. 6. 2022.
prihvaćeno / accepted: 23. 11. 2022.

<https://doi.org/10.29362/ist20veka.2023.1.mil.67-82>

NARODNA ŽENSKA ZAJEDNICA 1926–1941.

APSTRAKT: Narodna ženska zajednica stvorena je 1926. godine kao paralelna krovna organizacija ženskih društava u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Nastala posle raskola unutar Narodnog ženskog saveza, okupljala je nezadovoljna društva, uglavnom beogradska, posle sukoba uprava Ženskog društva i Kola srpskih sestara. Suština sukoba je bila u drugačijim ciljevima i idejama koje su ova društva zastupala, ali i u međusobnim ličnim neprijateljstvima i rivalstvima. Neposredan inicijator raskola i stvaranja Narodne ženske zajednice bila je Mara Trifković. Pod njenim velikim uticajem Zajednica je nastavila da radi i u kasnijem periodu.

KLJUČNE REČI: Narodna ženska zajednica, Narodni ženski savez, Mara Trifković, ženska društva

Narodni ženski savez

Srpski narodni ženski savez osnovan je 5. oktobra 1906. i osnivači su bili Žensko društvo, Materinsko udruženje, Kolo srpskih sestara i Odbor gospođa Kneginja Ljubica, a kasnije su im se pridružila i druga ženska društva.¹ Za prvu predsednicu Saveza izabrana je Savka Subotić. U narednom periodu, međutim, rad Saveza je bio sveden na manifestacioni karakter, što zbog bolesti predsednice, što zbog političke situacije u zemlji. Tokom 1907. i 1908. godine uprava je izvestila ledi Aberdin, predsednicu Međunarodnog ženskog saveza i Kejt Čapman, predsednicu Međunarodne alijanse za pravo glasa žena o formiranju Saveza, a ubrzo je usledio poziv da pošalju svog delegata na kongres Alijanse koji se održavao u Londonu tokom aprila 1909. Uslov da postanu član Međunarodne alijanse za pravo glasa žena bio je da u svom programu imaju i član koji se zalaže za ovo pravo, pa je Srpski narodni ženski savez u skladu sa tim dopunio svoja Pravila. Kada je 10. marta 1910. održan Prvi glavni skup

---

¹ Delfa Ivanić, „O Srpskom Narodnom Ženskom Savezu i njegovim zadacima“, *Domaćica*, XXXIII, 1, (1912), 9–23.

Srpskog narodnog ženskog saveza Pravila su u članu 8 dopunjena tekstem „i na drugom mestu da radi na dobijanju ženskog prava glasa“.² Od marta 1910. Savez je postao član i Međunarodnog ženskog saveza. Tadašnje časnice su bile: predsednica Savka Subotić, prva potpredsednica Mila Nikolić, druga potpredsednica Sofija Ivanović, prvi delovođa Tomanija Nedeljковиć, drugi delovođa Draga Đurić i upravne članice Katarina Milovuk, Milka Gr. Milovanović, Savka Panić, Naca Stefanović, Ljubica Luković, Olga Isaković, dr Draga Ljočić, Jelena Dimitrijević, Katarina Holec i Milka Vulović. Drugi Glavni skup održan je 7. marta 1911, treći 5. marta 1912, a na čelu Saveza od 1910. godine bila je Katarina Milovuk. Kako bi se unapredio rad u Savezu, stvorene su tri sekcije: humana, kulturna i feministička. Iako je jedna od tačaka bila da će se zalagati za pravo glasa žena, feministička sekcija je kao svoj prevashodan cilj istakla rad na izjednačavanju položaja i prava ženskih činovnika sa muškim u poštanskoj, telegrafskoj, telefonskoj, bankarskoj i lekarskoj profesiji.³ Takođe su tražile od Narodne skupštine da se izmeni zakon o pravu nasleđivanja.

U ratnim okolnostima i Srpski narodni ženski savez je uspevao da u ime svih ženskih udruženja šalje apele širom sveta. Poslednja skupština Srpskog ženskog saveza održana je u Nišu 7. marta 1914, a poslednji apel je poslat 4. aprila 1915, kojim se „izjavljuje zahvalnost svima udruženjima Rusije, Francuske, Engleske i Amerike, koja, moralno i materialno, hrabre i pomažu Srpski Narod, omogućavajući humanu akciju naših ženskih saveznih društava“. U izgnanstvu, u ime svih članica Saveza, Milka Vulović, predsednica Odbora gospođa Kneginje Ljubice, uputila je Internacionalnoj alijansi prvi apel novembra 1916, a drugi 1917. godine.⁴

Srpski narodni ženski savez pokrenuo je stvaranje jedinstvenog saveza žena u novoj državi – Kraljevini SHS. Naziv novog saveza bio je Ženski narodni savez Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, a osnivački kongres je održan u Beogradu od 21. do 23. septembra 1919. uz prisustvo 50 predstavnica ženskih udruženja i njihovih podružina. Kongres je doneo *Pravila*, po kojima su ciljevi Saveza bili da rade na razvijanju humanog, etičkog, kulturnog, feminističkog, socijalnog i nacionalnog rada, da prate rad nacionalnih i međunarodnih ženskih društava i da u inostranstvu Savez predstavlja sve ženske organizacije nove države. Uprava Saveza birala se na tri godine, i u njoj su, kao i u delegacijama koje su prisustvovala skupovima u inostranstvu, obavezno bile zastupljene Srkinje, Hrvatice i Slovenke. Savez je uspostavio veze sa Međunarodnim savezom žena i od svog osnivanja učestvovao na njegovim kongresima i skupovima. Za

² „Prvi Glavni skup Srpskog narodnog ženskog saveza“, *Domaćica*, XXXI, 5, (1910), 17–27. Član 8 Pravila iz 1909, koji govori o cilju Saveza, glasio je: „Savez stavlja sebi u zadatak, na prvom mestu, da radi na nacionalnom polju i da sav svoj rad stavi u službu narodnim interesima; zatim da pomaže svakom ženskinju da sačuva svoju veru, moral i napredak, – da pomaže svako ženskinje u bedi i nevolji, moralno da ih upućuje na rad i štednju, – da podiže Ustanove, korisne porodici i Otadžbini, – da potpomogne sve humane ustanove i udruženja“.

³ „Rad uprave Srpskog nar. ženskog saveza“, *Domaćica*, XXXII, 3, (1911), 94–95.

⁴ Jelena Lazarević, *Engleskinje u srpskom narodu* (Beograd: Beogradsko žensko društvo, 1929), 89–92.

predsednicu novog saveza izabrana je dotadašnja predsednica Srpskog narodnog ženskog saveza Danica Hristić.⁵ Ni ovaj osnivački kongres nije prošao bez rasprave i podela i to prilikom razgovora o pravilima novog Saveza. Osnovni predlog Pravila dala je uprava Srpskog saveza, dok predstavnice hrvatskih i slovenačkih društava svoje primedbe nisu poslale na vreme i one nisu uvrštene u predložen tekst, pa nisu htele da glasaju. Jedan od važnijih ciljeva Saveza bila je borba za izmenu Građanskog zakona i poboljšanje položaja zaposlenih žena.⁶

Drugi kongres Narodnog ženskog saveza SHS održan je od 30. juna do 4. jula 1920. u Zagrebu. Želja uprave je bila da se održavanjem kongresa u Zagrebu zainteresuje veći broj hrvatskih ženskih udruženja kako bi se priključila Savezu, što se nije desilo.⁷ Na kongresu su bile prisutne predstavnice 200 ženskih društava.⁸ Po završetku kongresa, predstavnice 26 ženskih društava koja su imala feminističke programe ili su se u svom radu zalagala za ravnopravnost žena dogovorile su se da u okviru Narodnog ženskog saveza SHS osnuju feminističku sekciju i usvojile su zajednički načelni program. Ovo će kasnije postati još jedan od uzroka podela u Savezu, jer starija društva nisu htela da političke i feminističke ciljeve stavljaju u prvi plan, već su i dalje humanitarne i prosvetne ciljeve smatrale ostvarljivim i primarnim. Treći kongres – Glavna skupština Saveza održana je od 6. do 8. jula 1922. u Ljubljani.⁹ Na njoj se prvenstveno raspravljalo o zaštiti dece i omladine, a u Rezoluciji se od državnih organa zahtevalo da propišu mere za zaštitu žena i dece od izrabljivanja i da preduzmu druge mere uz pomoć Saveza, a sve u cilju poboljšanja opšte i zdravstvene situacije dece i omladine i ostvarenja „jednakog morala“ za oba pola.

Raskol u Savezu i stvaranje Narodne ženske zajednice

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, a kasnije i u Kraljevini Jugoslaviji, politički i društveni odnosi su od samog početka bili opterećeni drastičnim razlikama i nepomirljivim suprotnostima. Politički potresi su se duboko uvukli u svaku poru društva, pa tako nisu na njih ostala imuna ni ženska udruženja. Od samog početka u radu Saveza su se nazirale prve pukotine i različita viđenja ciljeva i načina rada. Kada je krajem 1921. predsednica Danica Hristić podnela ostavku za njenu zamenicu je određena Danica Solarović, predsednica Ženskog društva.

---

⁵ Više o Narodnom ženskom savezu, stvaranju i radu u: Jasmina Milanović, *Žensko društvo (1875–1942)*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, Službeni glasnik, 2020).

⁶ *Spomenica sa I Kongresa žena Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca* (Beograd, 1920).

⁷ Milena Petrović, „Da se ne zaboravi!“, *Ženski pokret*, VII, 9–10, (1926), 379–382. O kongresu u Zagrebu je pisala: „Tamo su rad sprečavale varnice sa mnogih strana. Osećali su se tragovi jednog raspadnutog carstva, strašnog režima. Lebdela je još uvek austrijska avet. Najsrdačnija iskrenost mešala se sa nepoverenjem. Pružena prijateljska ruka odgurivana je. Uski, pokrajinski patriotizam izbijao je na svakom koraku. Mesto sredenoga rada vrenje, mesto pozitivnih rezultata znaci pitanja“.

⁸ „Skupština žena u Zagrebu“, *Ženski pokret*, 11, 12, (1920); *Žena*, 6, 7, (1920).

⁹ Zagorka Stojanović, „Skupština Narodnog Ženskog Saveza u Ljubljani“, *Ženski pokret*, III, 7–8, (1922), 235–236.

Uprava Društva je očekivala da će predsednica Saveza i dalje biti birana iz redova njenih upravnih članica, kako je to do tada bilo gotovo nepisano pravilo. Žensko društvo nije htelo da se odrekne svog primata u Savezu, koji je stvaralo i nekada u njemu imalo odlučujući glas. Sada su se, međutim, našle u poziciji da ih smatraju samo prvim među jednakima, a ne liderom koga ostala društva treba da slede.

Na kongresu Saveza koji je održan u Sarajevu 1924. predstavnicu Kola srpskih sestara bila je Delfa Ivanić, predratna potpredsednica Srpskog narodnog ženskog saveza. Na ovom kongresu Delfa Ivanić je izabrana za predsednicu Saveza, a protiv njenog izbora bila je, i to otvoreno, Mara Trifković, potpredsednica Ženskog društva, javno vređajući novoizabranu upravu rečima „meni čini čast što *nisam* izabrana“.¹⁰ Posle ovih uvreda cela novoizabrana uprava je podnela ostavku, ali im ona nije usvojena. Još pre odlaska na skup, uprava Ženskog društva je donela odluku da se ponovo prouče pravila Saveza i da se zahteva da sednicama prisustvuje veći broj članova njihove uprave. Na kongresu je izvršena promena nekih pravila Saveza o kojima se razgovaralo još na skupu u Ljubljani, ali nije usvojen zahtev Ženskog društva. Najveći problem je bila promena člana 9 pravila po kome su sada prava upravnih članica data i svim delegatima ženskih organizacija. To je značilo da su sve članice Saveza ravnopravne prilikom glasanja, što se starim udruženjima nije dopalo jer su gubila primat i prvenstvo u odlučivanju. Sva društva su sada, bez obzira na broj članova, imala ista prava i iste dužnosti. Tako je stvorena šira uprava u kojoj su bila zastupljena sva društva i uža uprava. Ta uža uprava i njen rad kasnije će postati glavni kamen spoticanja i razlog za mnoge primedbe i rasep. Tokom kongresa u Sarajevu doneta je odluka da se dve sekcije Saveza – Zaštita devojaka i Zaštita slepih devojaka formiraju kao samostalna društva i pristupe Savezu. Tada je u Savezu bilo oko 320 ženskih društava i udruženja, što mu je davalo značajan društveni, pa i politički uticaj.

Posle kongresa u Sarajevu i neispunjenih očekivanja, i u samoj upravi Ženskog društva došlo je do promena. Predsednica Danica Solarović je podnela ostavku, a za novu je izabrana Leposava Biba. Potpredsednica Mara Trifković je uspela da podeli i upravu Društva na dva tabora, a intrige i napadi su isplivali u javnosti. Deo članica uprave je odmah dao ostavke poput potpredsednice Side Jovanović i predsednice Đačke trepeze Mile Simić koja je bila i potpredsednica Narodnog ženskog saveza.¹¹ Uprava Ženskog društva se još od predratnih dana

---

¹⁰ Delfa Ivanić, *Uspomene*, priredila Jasmina Milanović (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2011), 170–182, 200–203. Sukob Delfe Ivanić i Mare Trifković nije bio samo po pitanju izbora predsednice Saveza, već i lični sukob koji je počeo još 1916. godine u Nici prilikom stvaranja Komiteta srpskih žena, ali sa političkom konotacijom.

¹¹ „Sa godišnje Skupštine Beogradskog ženskog društva“, *Vreme*, 24. 11. 1924, 5: „Dokle su te intrige išle u poslednje vreme, naročito posle ostavke gđe Solarović, dugogodišnje predsednice, i naročito posle sarajevskog kongresa Ženskog saveza, vidi se i po tome što su se u samoj upravi Beogradskog Ženskog Društva stvorila dva tabora, jedan ratujući protiv drugog. Za nezainteresovane, taj je prizor bio mučaljiv. Osobito još, kad se imalo na umu da je to naše najstarije, prvo žensko društvo, koje će iduće godine slaviti pedesetogodišnjicu svoga nacionalnog, humanog i veoma plodnog rada.“

prema Kolu srpskih sestara ponekad postavljala kao prema suparničkom društvu, ali se osećala i ugroženo zbog velikog broja članica Kola i njegove razgrnate delatnosti. Već u aprilu 1925. Žensko društvo više nije imalo svog predstavnika u upravi Narodnog ženskog saveza, iako je predsednica Leposava Biba bila na skupštini Saveza u Skoplju te godine. Dolazak predstavnica Ženskog društva na ovu skupštinu Saveza, međutim, bila je sračunata provokacija i pokušaj da se diskredituje uprava tvrdnjom da su izabrane falsifikovanim glasovima.¹² Verovatno je to bio stvarni razlog zbog koga je Delfa Ivanić podnela ostavku, a za novu predsednicu izabrana Leposava Petković, jer navodno Mara Trifković „nije mogla da se primi za predsednicu Saveza“. Tako je sukob koji je počeo kao sukob dva društva prenet na viši nivo i postao sukob Ženskog društva i Narodnog ženskog saveza.

Suština sukoba je bilo pitanje organizacije rada i centralizacije uprave Narodnog ženskog saveza. Po shvatanjima uprave, sva udruženja su bila samostalna, autonomna u ostvarivanju svojih ciljeva i u unutrašnjoj organizaciji, a Savez je bio centar koji u sporazumu sa udruženjima koordinira njihov rad, predvodi i održava odnose sa inostranstvom i zastupa interese svih društava.¹³ Redovna godišnja skupština Saveza zakazana je za period 25–27. oktobra 1926. na Bledu. Uoči same Skupštine, u *Politici* je objavljen oštar napad Jelene Lazarević na upravu Saveza, u kome se tražilo razvijanje humanitarnog i socijalnog rada kao primarnog, a protiv naleta feminističkog pokreta koji je, kako se navodi, na prethodnoj Skupštini uspeo da osvoji i upravu Saveza.¹⁴ Uprava Ženskog društva je nju odredila kao svog delegata na kongresu, ali je Savez još u maju molio da odrede drugog delegata što je uprava odbila. Na konferenciji na Bledu izneta je ranija ideja da se sva društva koja se bave humanitarnim radom udruže u Savez dobrotvornih društava.¹⁵ Umesto dogovora, međutim, došlo je do razdora i Savez

---

¹² Mila Simić, „Načelno pitanje o zaštiti ugleda žene javne radnice i ženskih organizacija“, *Ženski pokret*, VII, 9–10, (1926), 417–425. „U ovom izveštaju su izostavljeni mnogobrojni detalji u kojima su pojedinci svim sredstvima pokušavali srozavanje dostojanstva i autoriteta Saveza, kao na primer i javna tvrdjenja da je današnja uprava Saveza izabrana falsifikovanim glasovima, a ne istinskom i ogromnom većinom. Sve ovo jasno nam je nagoveštavalo, da su izvesne osobe lično zainteresovane izborom u Sarajevu unosile u ženske organizacije stalno svoja lična neraspoloženja, koja nisu dopuštala, da se, i pored naših napora i dobre volje, utvrde iskreni zajednički odnosi. [...] Da li je možda time htela da nam kaže, da mi koje smo izabrane nemamo prava da reflektiramo ni na toliko časti koliko je ima ta gospođa?“

¹³ Pravda Ristić, „Reorganizacija ženskih društava“, *Ženski pokret*, V, 7, (1924), 273–278. „Veći deo tih društava bio je osnovan u jednom vremenu, kad se nije moglo ni pomisliti na neku specijalizaciju. Potreba je bilo mnogo a društava malo, tako da naša ranija društva nisu mogla mnogo birati posao, koji će raditi. Polazeći od jedne opšte želje, da svom narodu što više pomognu, ona su se laćala svakog onog posla, za koji su mislila, da će njihovoj zemlji moći biti od koristi, otvarajući sa svakom novom potrebom i jednu novu sekciju svoga društva. ... Rezultat toga je bio, da skoro sva naša veća društva imaju slične sekcije i više ili manje sličnim poslovima se bave ... Glavni zadatak Ženskog Saveza bio bi organizovanje rada srpskih, hrvatskih i slovenačkih žena, a svako društvo ponaosob bavilo bi se organizovanjem jedne naročite grane rada.“

¹⁴ Jelena Lazarević, „Šta hoće žene oko Saveza? – Kako je Ženski Savez trebalo voditi a kako je vođen“, *Politika*, 24. 10. 1926, 5.

¹⁵ „Izveštaj o radu NŽS u 1925–26. g“, *Ženski pokret*, VII, 9–10, (1926), 382–392.

su napustila sledeća beogradska društva: Žensko društvo, Srpska majka, Jevrejsko žensko društvo „Dobrotvor“, Odbor gospođa Kneginja Ljubica, Zaštita devojaka, Zaštita slepih devojaka, Obdanište br. 2 i br. 3 i Društvo za obrazovanje domaćica i matera. Na samom kongresu iz članstva je isključena Zorka Janković, koja je pisala pisma raznim društvima i pozivala ih da istupe iz Saveza, a potom objavila i brošuru *Problemi Saveza* koju je kongres najoštrije osudio. Iako je ovaj izlazak beogradskih društava i njihovih podružina neposredno pred održavanje kongresa duboko potresao Narodni ženskih savez, dolazak ledi Aberdin je pružio veliku podršku tadašnjoj upravi Saveza i omogućio joj da nastavi sa radom.

Povod za izlazak Ženskog društva i ostalih udruženja iz Narodnog ženskog saveza bio je sukob koji se desio na skupštini društva Zaštita devojaka i mladeži. Ovo društvo je prvobitno radilo kao sekcija Narodnog ženskog saveza i prilikom njenog osnivanja Žensko društvo je, kao i druga društva, dalo prilog od 5.000 dinara. Sednicu društva Zaštita devojaka posetila je Milena Atanacković kao delegat ministarstva socijalne politike, ali Bojka Đuričić, predsednica društva i udovica bivšeg ministra pravde Marka Đuričića, nije htela da je primi na sednicu. Čak je pozvala nadležnog ministra koji je potvrdio da je Milena poslata kao delegat ministarstva. I pored toga, predsednica i neke članice društva su insistirale da Milena napusti salu, što je ona i uradila. Iako nije izazvala ovaj skandal, Milena je premeštena u statističko odeljenje ministarstva. U njenu odbranu stao je *Ženski pokret*, u kome je bila jedna od najaktivnijih saradnica, a književni odbor časopisa je o ovome obavestio Savez, jer je Milena Atanacković bila i njegov sekretar.¹⁶ Tražili su da se Bojka Đuričić isključi iz članstva Saveza, a ova, možda preterana, odluka potom je izazvala niz reakcija koje su se završile istupanjem deset beogradskih društava iz Saveza.¹⁷ Istog momenta počela je i borba saopštenjima u beogradskoj štampi. Uprave društava su dostavljale svoje izveštaje, pisale demanti, odgovarale na napade druge strane, što je sve imalo negativan uticaj na rad tih društava i na njihov društveni kredibilitet.¹⁸

Na redovnoj Godišnjoj skupštini Ženskog društva koja je održana 27. marta 1927. uprava je obavestila članice i predstavnice podružina zbog čega je istupila iz Saveza.¹⁹ Na ovu skupštinu je došla i Leposava Petković, predsednica Saveza, kako bi ih obavestila o sukobu i pri tom javno optužila upravu Društva za raskol i opstrukciju. Zbog burnih reakcija na njen govor rad skupštine je prekinut. Uprava je obavestila članstvo da je sa drugim nezadovoljnim društvima

¹⁶ Feministički časopis *Ženski pokret* (1920–1938) bio je organ Društva za prosvetavanje žene i zaštitu njenih prava, koje je osnovano 1919. godine.

¹⁷ „Spor Narodnog Ženskog Saveza i beogradskih ženskih društava“, *Pravda*, 20. 10. 1926, 5.

¹⁸ „Nesuglasice u Narodnom Ženskom Savezu“, *Vreme*, 18. 10. 1926, 3; „Gđa Bojka Đuričić o svom incidentu i o uzrocima rasepa“, *Vreme*, 21. 10. 1926, 8; „Kongres Narodnog Ženskog Saveza“, *Politika*, 21. 10. 1926, 6; „Rascep u Narodnom Ženskom Savezu“, *Vreme*, 22. 10. 1926, 5; „Kongres Ženskog Saveza“, *Politika*, 28. 10. 1926, 5; Nikoleta, „Križa na muški način“, *Žena i svet*, 11, (1926), 1.

¹⁹ *Domaćica*, XLII, 6–7, (1927), 9–10. „Razlog koji je doveo do istupanja bilo je nezadovoljstvo radom Uprave Beogradskog dela Saveza, koja nije podesila svoje odnose prema društvu, i mnoge uvrede koje je nanela društvu i njegovim članovima.“

osnovala Narodnu žensku zajednicu „u cilju da što jače i bolje pomognu porodici, narodu i društvu“. Za predsednicu Narodne ženske zajednice izabrana je Leposava Biba, ali je stvarni vođa bila Mara Trifković, spiritus movens čitavog ovog sukoba i raskola.²⁰ Upravo su stvaranje Zajednice i Proglas koji je njena uprava potom objavila pokazali suštinu sukoba. Feministički i politički stavovi i zahtevi koji su u okviru Saveza postajali sve glasnjiji, uprave starih udruženja nisu htele da podržavaju, te je Zajednica upravo rezultat takvog njihovog stava. To su i same osnivačice istakle: „Jedna grupa žena, predvođene iskusnim javnim radnicama, tražila je: ‚Kroz svoju uređenu Državnu Kuću u parlamenat i internacionalu‘, a druga feministička grupa odgovarala je: ‚Kroz parlamenat i internacionalu uređivati svoju kuću“.“²¹ Pitanje centralizacije, primata starih društava, društveni položaj pojedinih predsednica društava i njihovi lični interesi i sujete, sudaranje članica na terenu, otimanje odbora i članica, politički interesi koji su se sve više obelodanjivali i na planu ženskih udruženja, uz ogroman broj novoformiranih društava i pododbora u svim krajevima – sve je to dovelo do opadanja ugleda ženskih društava.

Pravi idejni vođa raskola bila je Marija Mara Trifković (1878–1954), ćerka Nikole Markovića, okružnog načelnika u Smederevu i Danojle, rođ. Lazarević. Po majci je bila praunuka Cincar Janka i Pop Luke. Bila je udata za Marka Trifkovića,²² pravnik, člana Radikalne stranke, predsednika vlade i ministra, i imali su sina Jovana i ćerku Ljubicu, pravnicu i advokata. Na početku Prvog svetskog rata radila je kao dobrovoljna bolničarka u Nišu u bolnici za zarobljene vojnike. Boravila je sa suprugom na Krfu kada se on sa grupom od 14 poslanika izdvojio iz kluba Radikalne stranke i osnovao Nezavisan klub poslanika koji je bio protiv politike Nikole Pašića. Boravili su u Rimu, a potom otišli u Nicu, gde je Mara, uz

²⁰ Jelena Zrnić, „Kuda nas vodiš“, *Žena i svet*, 12, (1926), 5. U svom tekstu ona upoređuje delatnost Mare Trifković sa Domanovićevom satirou „Voda“. Sada je već javno optužuje za otepljena društva, a Ženskom društvu se prebacuje što su njegove članice ćutale na plenarnim sednicama u Sarajevu, a i posle u Beogradu. Očekivalo se da će doći na Bled i javno reći čime su nezadovoljne, ali nisu došle. Na kraju teksta traži da se izrekne „javna osuda slepila dve ministarke“, misleći pri tom na Maru Trifković i Bojku Đuričić. J. Zrnić, „Poučna je ova okružnica N.Ž.S. Šta nam ona kazuje“, *Žena i svet*, 3, (1927), 1. U ovom tekstu nastavlja sa sve jačim napadima na Maru Trifković: „Vodi ih jedna ispred koje ide visoka titula njenoga muža“... „Nepošteni uspevaju kad imaju pameti. Glupost se brzo otkrije, a grandomanija je jedno patološko stanje“ ... „A danas se i načelnici toga muža klanjaju pred bolesnim ćudima jedne žene i kad ona pravi čuda i pokore, kao u ovom slučaju“ ... „Što jedan lud zamrsi, to stotina mudrijeh ne raspletu“.

²¹ Nikoleta, „Križa na muški način“, *Žena i svet*, 11, (1926), 1.

²² Marko Trifković (1864–1930), pravnik, ministar. Posle školovanja na Velikoj školi, potom u Berlinu i Cirihi, bio je sudija u Kragujevcu, Šapcu, Kruševcu i Valjevu. Bio je član Narodne radikalne stranke i za poslanika je prvi put izabran 1906. Iste godine postaje prvi put ministar pravde u kabinetu Nikole Pašića. Bio je i ministar u narednim vladama. Tokom dva meseca 1912. bio je predsednik vlade i ministar unutrašnjih dela. Tokom boravka na Krfu u vreme Prvog svetskog rata pristupio je grupi „nezavisnih“ radikala nezadovoljnih politikom Nikole Pašića. Posle rata opet nastavlja saradnju sa Pašićem. Bio je ministar unutrašnjih dela, ministar pravde i od 1921. ministar pripreme za Ustavotvornu skupštinu i izjednačenje zakona. Od 1925. do septembra 1927. bio je predsednik Skupštine. Veoma aktivno je podržavao i pomagao svojoj supruzi u svim njenim angažmanima, sukobima i javnim nastupima.

podršku supruga, otvoreno napadala Stanku Lozanić i Delfu Ivanić koje su organizovale Komitet srpskih žena i to zbog navodne podrške Pašiću. Mara je bila redovna i upravna članica Ženskog društva, a potpredsednica od 1924. do 1928. i aktivno je radila na pripremi proslave 50-godišnjice rada društva. Bila je i predsednica odbora Đačke trpeze 1927–1928, članica Školskog odbora Zanatske škole i članica Odbora koji je uređivao časopis *Domaćica* 1927. Postala je upravna članica Materinskog udruženja 1923, a izabrana je i za predsednicu beogradskog ogranka Gajreta „Osman Đikić“, humanitarnog i kulturno-prosvetnog društva. Mara Trifković je bila predsednica Društva za vaspitanje domaćica i majki osnovanog 1926, koje je preimenovano u Udruženje domaćica i matera pod pokroviteljstvom kraljice Marije Karađorđević. Kao predsednica ovog društva bila je predstavnik na kongresu u Varšavi, koje je organizovalo poljsko Društvo domaćica i matera u septembru 1929. Bila je članica mnogih kulturnih i humanitarnih odbora, poput Komiteta za pomoć postradalim u Francuskoj 1930, Odbora za organizovanje zabave u korist ruskih ratnih invalida, uprave Dečijeg obdaništa na Dušanovcu i drugih. Angažovala se oko podizanja Doma Gajreta, Doma glumaca u Selcu, Novinarskog sanatorijuma u Prčnju. Za života supruga aktivno je učestvovala u svim državnim i javnim svečanostima, bila je čest gost na dvoru i prisutna na prestoničkim priredbama i balovima. Odlikovana je Ordenom Sv. Save IV reda 1929. i Ordenom Sv. Save III reda 1932.

Narodna ženska zajednica 1926–1941.

Posle sukoba i razlaza sa upravom Narodnog ženskog saveza održana je „predkonferencija prestoničkih ženskih udruženja“ 24. septembra 1926. u Domu Ženskog društva, na kojoj su bile predstavnice Ženskog društva, Udruženja domaćica i matera, Odbora gospođa Kneginja Ljubica, Jevrejskog ženskog društva, Jevrejskog ženskog društva „Dobrotvor“, Zaštite slepih devojaka, Srpske majke, Društva Sv. Jelene, Zaštite devojaka, Obdaništa br. 2, Obdaništa br. 3 i Hrišćanske ženske zajednice. Predsedavala je Mara Trifković i na njenu inicijativu doneta je odluka da se zvanično istupi iz Saveza.²³ Potom su održale još nekoliko konferencija, drugu 29. septembra kada je memorandum o istupanju iz Saveza potpisalo deset društava. U memorandumu su istakle: „Nepozvani na posao, uvređeni na saradnji, odstranjivani i udaljivani od svake akcije, Uprave dole potpisanih društava shvatile su za dužnost da svoja društva poštede daljih neprijatnosti i donele rešenje: da napuste organizaciju, čiji su osnivači bili“.²⁴ Treću konferenciju su održale 13. oktobra, četvrtu 18. oktobra kada je dat predlog o formiranju nove zajednice društava, a petu 3. novembra kada je Zajednica zvanično obrazovana. Kasnije su im se pridružile Dobrovoljna zadruga Srpkinja iz Sarajeva i Dobrotvorna zadruga Srpkinja Somborkinja.

²³ „Diskusija i odluke o istupanju iz Narodnog Ženskog Saveza i osnivanju Narodne Ženske Zajednice“, *Glas Narodne Ženske Zajednice*, II, 5–6, 30. 6. 1929, 8–12.

²⁴ „Otvorena reč Narodne Ženske Zajednice, o odnosu N.Ž. Zajednice prema N.Ž. Savezu“, *Glas Narodne Ženske Zajednice*, II, 5–6, 30. 6. 1929, 3.

Na čelu Zajednice bila je predsednica Leposava Biba, počasne predsednice bile su Milka Vulović i Stanka Lozanić, potpredsednice Natalija Smiljanić, Darinka Panić i Eliza Feldman, sekretari Bosa Đurić, Jelena Lazarević i Zorka Janković, blagajnik Katarina Holec, a članice odbora su bile Mara Trifković, Jelena Demajo, Mila Jovanović, Marija Miletić, Paraskeva Grujičić, Bojka Đuričić, Persa Vukićević, Jela Spasić, Melanija Kerečki, Darinka Nikolić i Eli Šlang. Za 12. novembar je zakazana Prva sednica Narodne ženske zajednice na kojoj je razmatran nacrt prvih Pravila, usvojenih 26. novembra i upućenih ministru unutrašnjih dela na potvrdu. Uprava Zajednice je objavila Program u kome je jasno istakla svoje stavove, ne samo o ženskom pitanju već i o političkoj situaciji, pa se odmah na početku ističe: „Narodna Ženska Zajednica će naročitu brigu posvetiti našoj nacionalnoj stvari, te će nastojati da Narodno Jedinstvo hvata što dubljeg korena u narodu, a osobito među omladinom i decom“. Kada je u pitanju položaj žena ograničile su se na stav da će „nastojati da se svagde poštuje dostojanstvo žene a naročito da se poštuje i neguje kult majke, te da se njena prava osiguraju u građanskom i političkom životu“.²⁵ Ostale tačke programa bile su posvećene zaštiti dece, „socijalnoj higijeni“ i unapređenju narodnog zdravlja, borbi protiv alkoholizma i prostitucije, očuvanju narodnih zanata i tradicije. Iz Saveza su odmah reagovali i u nekoliko tekstova oštro kritikovali sve navedene stavove ističući da Zajednica neće moći da postane član Internacionalnog saveza, jer jedna zemlja može da ima samo jednog delegata, a to je Narodni ženski savez.

Uprava je zadužila Maru Trifković da održava veze s društvima u celoj zemlji i ona je to radila do 1929. godine, agitujući da im se priključi što veći broj udruženja. I po tome se može zaključiti da je pravi vođa nove Zajednice bila upravo ona. U aprilu 1928. stvorene su prve sekcije i to nacionalno-prosvetno-kulturna čija je predsednica bila Milka Vulović, socijalno-humanozdravstvena sa predsednicom Marom Trifković, privredno-ekonomska sa predsednicom Jelenom Demajo i pravno-izveštajna na čijem čelu je bila Jelena Lazarević.²⁶ Kraljica Marija Karadorđević, pošto je već bila pokroviteljica Narodnog ženskog saveza Kraljevine SHS, nije mogla da prihvati i da bude pokroviteljica Zajednice, ali je svoju naklonost iskazala tako što je bila pokroviteljica društava koja su bila u Zajednici pre svih Ženskog društva, Udruženja domaćica i matera, Zaštite slepih devojaka, Zaštite dece u Zemunu, dok je kneginja Olga bila pokroviteljica Dobrotorne zadruge Srpkinja u Sarajevu i počasna predsednica društva Srpska majka.²⁷

Odmah po konstituisanju nove Zajednice započele su kampanju za međunarodno priznanje i povezivanje sa sličnim udruženjima. Krajem novembra 1926. u Beogradu je boravila gđica Andre, potpredsednica Međunarodne federacije narodnih zajednica prijateljica mladih devojaka iz Neušatela (Neuchâtel)

²⁵ „Proglas Narodne Ženske Zajednice Kraljevine SHS“, *Vreme*, 6. 11. 1926, 1.

²⁶ „Naše sekcije“, *Glas Narodne Ženske Zajednice*, I, 7–8, 29. 5. 1928, 2.

²⁷ „Izveštaj rada uprave Narodne ženske zajednice“, *Glas Narodne Ženske Zajednice*, Dodatak, II, 9–10, 20. 10. 1929, 1–7.

u Švajcarskoj, koja je radila već 45 godina i okupljala različita društva posvećena zaštiti devojaka. Ovakva društva su bila osnovana u Holandiji, Francuskoj, Nemačkoj, Švajcarskoj, Italiji, Danskoj i Belgiji, dok je Narodni ženski savez Kraljevine SHS osnovao sekciju za zaštitu devojaka, koja je sada delovala kao posebno društvo i bila član Zajednice. Gđica Andre je tokom svoje turneje posetila Bukurešt, Sofiju i boravila u Beogradu. Predstavnice Narodne ženske zajednice su prisustvovala konferenciji koja je održana u Beogradu.²⁸

Uprava Narodne ženske zajednice učestvovala je veoma aktivno u prestoničkom javnom životu. U decembru 1926. uprava je rešila da u znak „poštovanja, zahvalnosti i priznanja Srpskih Žena i Matera“ i uspomene na Nikolu Pašića, osnuje fond sa njegovim imenom iz kojeg će pomagati siromašnu decu.²⁹ Članice Zajednice su saradivale sa Beogradskom opštinom i dežurale su u Domu staraca i starica koji je Opština osnovala. Saradivale su sa Crvenim krstom i Podmlatkom Crvenog krsta u raznim akcijama. Potom i sa Narodnom odbranom, Ženskom sekcijom Fidaka, Ligom za tuberkulozu, Društvom za čuvanje zdravlja, trezvenjačkim udruženjima i drugim. Krajem januara 1927. članice Zajednice među kojima su bile predstavnice Ženskog društva, Odbora gospođa Kneginja Ljubica, Udruženja za obrazovanje domaćica, Zaštite slepih devojaka, Beogradskog ženskog Gajreta otputovale su na hrvatsko primorje gde su nameravale da osnuju nekoliko novih škola za seoske domaćice u Selcu, Novom i drugim mestima. Na povratku, u Sarajevu su prisustvovala velikoj zabavi udruženja Gajret 5. februara.³⁰ Kada je u aprilu 1927. održavan Vizantološki kongres u Beogradu članice Zajednice su priredile prijem za sve učesnike u prostorijama Ženskog društva, uz prisustvo diplomatskog kora. Uz čaj i zakušku, za goste je priređena izložba narodnih nošnji uz učešće hora i prikaz narodnih igara.³¹ U aprilu 1928. predstavnice Zajednice su učestvovala u obeležavanju 100-godišnjice rođenja Žozefine Batler, Engleskinje koja je osnovala prvo društvo za zaštitu devojaka. Akademiju je svojim govorom otvorila Jelena Lazarević, potpredsednica Narodne ženske zajednice, dok je organizator bilo društvo Zaštita devojaka, član Zajednice.³²

Tokom 1927. godine uprava Zajednice posvetila je najviše pažnje pripremama i štampanju svog glasila pod nazivom *Glas Narodne ženske zajednice*, časopisu koji je počeo da izlazi 1. oktobra 1927. Kako su istakle u najavi o pokretanju lista: „Glas će prvenstveno služiti uzajamnom upoznavanju žena, ženskih društava i društvenih prilika u zemlji, kako bi nacionalna ideja narodnog jedinstva hvatala što jači koren. .... Ovaj list zastupaće interese žena u sva-

²⁸ Jelena Lazarević, „Gospođica Andre uvodi Narodnu Žensku Zajednicu u međunarodnu akciju zaštite nezbrinutih devojaka“, *Vreme*, 24. 11. 1926, 5.

²⁹ „Narodna Ženska Zajednica osniva Fond Nikole Pašića“, *Vreme*, 12. 12. 1926, 7. I pored sukoba u vreme rata, Nikola Pašić i Marko Trifković su nastavili da blisko saraduju posle oslobođenja. U fond su prvi priložili: Mara Trifković 1.000 dinara, a koja je i prikupljala novac, zatim pitomice i pitomci društva Gajret u čijoj je upravi Mara bila, i drugi.

³⁰ „Narodna ženska Zajednica i Hrvatice“, *Pravda*, 29. 1. 1927, 4.

³¹ „Rad plenuma Vizantološkog Kongresa“, *Pravda*, 14. 4. 1927, 2.

³² „100-godišnjica rođenja Jozefine Batler“, *Glas Narodne Ženske Zajednice*, I, 7–8, 29. 5. 1928, 3.

kom pravcu, a naročito će se brinuti da osigura ženi sva njena prava. On će otvoriti svoje stupce svima ženskim organizacijama, da kroz njih prikažu svoje programe i svoju delatnost“.³³ Kao vlasnik je upisana Natalija Smiljanić, potpredsednica Zajednice, dok je odgovorni urednik bio Jovan Palavestra od 1927. do 1930, a za 1933. godinu to je bila Jelena Demajo. *Glas* je izlazio od decembra 1927. do maja 1930, a posle pauze i tokom 1933. godine. Izlaženje novina se poklapa sa periodom kada je Zajednica najviše bila aktivna.

Prvi broj *Glasa* uredio je Odbor, kako je štampano u zaglavlju lista, a redakcija i administracija su se nalazile u Jovanovoj 56, na adresi na kojoj je živela Mara Trifković, što govori o tome ko je bio inicijator ideje o osnivanju glasila i pravi kreator uredničke politike lista. Uređivački program i ciljevi glasila dati su u uvodnom tekstu prvog broja. U njemu se navode osnovni ciljevi lista: „da pomaže da se verske, plemenske, staleške i sve druge prepreke otklanjaju, da bi mogla uspevati međusobna zbližavanja svih elemenata u ženskom svetu, ... da govori u ime svih žena – i onih koje trpe, i onih koje pomažu – kako bi se čule njihove potrebe i težnje i obeležili njihovi napori i uspesi“.³⁴ U prvom broju su osim ovog teksta objavljeni tekst o zadrugarstvu, apel Ženske sekcije Fidaka, vesti o radu društava članica Zajednice i feljton „Telesni i duševni odgoj deteta“, literarni prilozi, tekst o Lužičkim Srbima. Objavljene su i razne vesti, između ostalih da je u sporu Mare Trifković i Jelene Zrnić, urednica lista *Žena i svet* osuđena za uvredu i kažnjena zatvorom za klevetu i uvredu u trajanju od 4 meseca i novčanom kaznom od 15.000 dinara, što je zaista bila drakonska kazna. To samo govori o uticaju koji je Mara Trifković imala, a naročito o političkoj moći njenog supruga. U uvodnom članku narednog broja obrazlaže se zašto Zajednica ne podržava zahteve da žene dobiju pravo glasa, jer „nesumnjivo je da je prva i najglavnija zadaća žene da bude majka, ali ne samo majka koja rađa, nego i majka koja vaspitava“.³⁵ Sledeći broj je izašao 6. januara 1928. sa promenjenom adresom redakcije, koja se sada nalazila u Miletinoj ulici 32, ali su tekstovi bili u istom duhu kao u prva dva broja.³⁶ Iako je prvobitno najavljeno da će list izlaziti dva puta mesečno, uglavnom je štampan jednom mesečno, a češće jednom u dva meseca. Od 1929. godine obim časopisa je povećan na 16 strana i obično je objavljivan kao dvobroj, svakog drugog meseca. U redakcionom odboru na početku su bile: Mara Trifković, Natalija Smiljanić, Jelena Demajo, Jovanka Šiljak, Zorka Janković, Jela Spasić, Jelena Lazarević i Darinka Nikolić. Među saradnicama lista bile su Zorka Janković, koja je objavila najviše tekstova, Mir-Jam, N. Vulić, Jela Spasić, Natalija Smiljanić, Milica Čuk, dr Jovanka Magovčević, Jelena Lazarević, Sonja Feter Čuk, Mara Ljubibratić, Mira Velikovecka, Hristina Bošković.

³³ „Narodna Ženska Zajednica pokreće svoj list“, *Vreme*, 13. 10. 1927, 3.

³⁴ „Naša prva reč“, *Glas Narodne Ženske Zajednice*, I, 1, 6. 12. 1927, 1.

³⁵ N. S., „Kada treba našoj ženi dati pravo glasa?“, *Glas Narodne Ženske Zajednice*, I, 2, 26. 12. 1927, 1.

³⁶ *Glas Narodne Ženske Zajednice*, I, 3, 6. 1. 1928, 1. U zaglavlju lista greškom je štampano da je datum izlaženja 6. decembar, umesto 6. januar 1928.

Iako je Pravilima bilo predviđeno da članice Zajednice održavaju svake godine skupštinu, do 1929. godine nisu uspele da organizuju nijednu, uglavnom zbog finansijskih razloga. Ipak je uprava od svojih članica tražila da se dostavljaju godišnji izveštaji o radu, broju članica i podaci o ustanovama koje su društva osnovala. Održano je nekoliko redovnih sastanaka uže uprave, jedan sastanak šire uprave i dve vanredne sednice. Tako je uprava Zajednice iskoristila dolazak delegata podružina na Skupštinu Ženskog društva u aprilu 1928. i održala je sa njima širu sednicu uz prisustvo i članica Zajednice iz Beograda. Sve to je naravno omogućila Mara Trifković, tada i potpredsednica Ženskog društva. Uprava Zajednice je uglavnom radila na ostvarivanju različitih molbi svojih članica, pretežno iz unutrašnjosti i vodila prepisku sa ministarstvima kako bi se obezbedila novčana i materijalna pomoć za različite akcije ili podizanje različitih ustanova. Razne delegacije Zajednice, najčešće predvođene Marom Trifković, putovale su širom zemlje i propagirale svoje ciljeve. U Selcu i Dobroti Udruženje domaćica i matera otvorilo je domaćičke škole. Boravile su i u Dubrovniku, Sarajevu i drugim mestima. Dočekivale su mnogobrojne goste iz inostranstva i unutrašnjosti zemlje, poput ruskih književnika, francuskih pevačkih društava iz Liona, Grenobla i drugih gradova, decu iz Banja Luke, učenice zanatske škole iz Bitolja, decu iz Tetova i drugih gradova.

Skupština Zajednice je planirana za jun i to u Dobroti, u Boki Kotorskoj, ali je prvo pomerena za kraj jula, da bi na kraju bila održana 5. septembra 1929. Delegate je iz Beograda prevezao poseban voz koji im je ustupila železnica. Na skupštini u Dobroti bilo je 180 delegatkinja svih društava u Zajednici. Kako Leposava Biba već neko vreme nije obavljala dužnosti predsednice, niti je dolazila na sednice Zajednice, uglavnom je tu funkciju obavljala Natalija Smiljanić, uz veliku podršku i saradnju Mare Trifković. Na ovoj skupštini, osim što je osuđen izlazak dva važna društva iz Zajednice, izabrana je nova uprava. Nova predsednica Zajednice postala je Mara Trifković, potpredsednice: Natalija Smiljanić, Jelena Demajo i Katarina Girić, sekretari: Zora Janković, Bosa Đurić i Jovanka Leko, referent za strane poslove Jelena Lazarević, dok je mesto blagajnika ostalo upražnjeno. Članice Izvršnog odbora su postale Pera Sukićević, Jela Spasić, Darinka Nikolić, Melanija Kerečki, Paraskeva Grujičić, Sofija Almuli, Eli Šlang, dr Vida Popović, Savka Radićević i Joka Šiljak. Izabrane su i članice Šireg odbora, sa predsednicama sekcija i predsednicama pokrajina i Nadzorni odbor.³⁷ Potom je razmatran predlog o izmeni pojedinih članova Pravila, koja su uglavnom jednoglasno usvojena. Na ovoj skupštini je došlo do reorganizacije i definisanja ciljeva sekcija Zajednice. Prema izveštaju uprave Zajednica je 1926. godine imala 46 članica, tokom 1927. učlanilo se još 85, a 1928 još 3, što je ukupno 134 društva članica, od čega su veliki broj njih činile pojedine podružnice Ženskog društva i Odbora gospođa Kneginja Ljubica, tako da je stvaran broj posebnih ženskih društava članica Zajednice bio mnogo manji. Na skupšti-

³⁷ „Zapisnik I. Redovne Glavne skupštine Narodne ženske zajednice održane septembra 1929. u Dobroti, Boka Kotorska u Slovjanskoj čitaonici“, *Glas Narodne Ženske Zajednice*, II, 5–6, 30. 6. 1929, 3–6.

ni je doneta odluka da se osnuje Prva ženska zadruga za uzajamno pomaganje i štednju, kao ustanova Zajednice. Kako Zajednica nije uspjela da se više eksponira na međunarodnoj sceni, svaku međunarodnu akciju su predstavljale kao veliki uspeh.³⁸

U septembru 1927. Mirka Grujić, predsednica Kola srpskih sestara i dvorska dama kraljice Marije, inicirala je sastanak kako bi se Savez i Zajednica izmirili, ali bez uspeha. Početkom 1928. godine dolazi do novih pomaka u pokušajima njihovog izmirenja. Promene u upravi Ženskog društva koje su se desile 1928. godine bile su presudne jer je pomirljiviji ton nove predsednice Stanke Lozanić, kao i oslabljen uticaj Mare Trifković, doveo do početka saradnje Ženskog društva i Saveza. Nije bilo bez značaja i to što su se posle ostavki Mare Trifković i Leposave Bibe u samoj upravi čuli drugačiji glasovi, i to pre svega među najstarijim i najodanijim članicama Društva, poput Jelene Marković. Najznačajniji udarac Narodnoj ženskoj zajednici zadala je nova uprava Ženskog društva koja je na svojoj sednici 31. maja 1929. donela odluku da istupi iz Narodne ženske zajednice.³⁹ Kao odgovor na to u *Glasu* je odmah štampan tekst „Otvorena reč Narodne Ženske Zajednice, o odnosu N.Ž. Zajednice prema N.Ž. Savezu“, a u nadi da će se možda zaustaviti dalji odlazak društava iz Zajednice.⁴⁰ Uprava Ženskog društva je ipak na redovnoj sednici od 12. septembra 1930. odlučila da Beogradsko žensko društvo sa svim svojim podružinama ponovo stupi u Jugoslovenski ženski savez, kako se od te godine nazivao Narodni ženski savez Kraljevine SHS, i već u oktobru je učestvovala na skupštini Saveza.⁴¹ Potom su istu odluku donela još dva velika ženska društva, društvo Srpska majka i Odbor gospođa Kneginja Ljubica, čime je značaj Zajednice potpuno minimiziran. U septembru 1930. iz Zajednice su istupili Društvo za zaštitu devojaka i Obdaništa br. 2 i br. 3, što znači da je od ukupno deset društava osnivača iz nje istupilo čak šest. Jedina veća društva koja su ostala u okviru Zajednice bila su Jevrejsko žensko društvo i Udruženje domaćica i matera. Osim ostalih promena koje su uticale na takve odluke, nije od malog značaja i činjenica da je suprug Mare Trifković, Marko, preminuo 1930. godine, čime su njen uticaj i politička moć koje je neprestano koristila nestali. Iako je i dalje bila rado viđen gost na raznim svečanostima, dinastičkim ceremonijama i drugim javnim nastupima, pa je prilikom sahrane patrijarha Dimitrija bila jedina žena koja je održala govor i to u ime Narodne ženske zajednice, stvarnog uticaja više nije imala, niti je mogla da rukovodi i kreira politiku većih ženskih društava.⁴² Svojim prisus-

³⁸ „Sudelovanje Narodne ženske zajednice na IX. Velesajmu u Poznanju u Poljskoj, izložbom naših ženskih narodnih rukotvorina“, *Glas Narodne Ženske Zajednice*, III, 3, 4. i 5, 30. mart, april, maj 1930, 7–8. Kada je 1929. godine Mara Trifković predvodila delegaciju Udruženja domaćica i matera na konferenciji u Varšavi na kojoj je osnovan Sveslovenski savez domaćica i matera, to su videle kao put za dalju međunarodnu saradnju.

³⁹ „Beogradsko Žensko Društvo napušta Narodnu žensku zajednicu“, *Politika*, 6. 6. 1929, 8.

⁴⁰ „Otvorena reč Narodne Ženske Zajednice, o odnosu N.Ž. Zajednice prema N.Ž. Savezu“, *Glas Narodne Ženske Zajednice*, II, 9–10, 20. 10. 1929, 6–12.

⁴¹ *Domaćica*, XLVI, 3–5, (1931), 4.

⁴² „Sahrana Patrijarha Dimitrija u Rakovici“, *Vreme*, 11. 4. 1930, 3.

tvom i funkcijom i dalje je svedočila da Zajednica postoji, ali je njen rad bio sveden na puko opstajanje imena, bez velikog stvarnog uticaja.

Narodnu žensku zajednicu su 1937. činila sledeća društva i udruženja: društvo Majka Jevrosima, Udruženje udova sveštenika poginulih u ratu, Glavni odbor Udruženja domaćica i matera sa svoja dva pododborna sa Umke i naselja Kralja Aleksandra, Pašičev fond, Jevrejsko žensko društvo, Jevrejsko žensko društvo „Dobrotvor“, Dom staraca i starica Mojsijevaca, Društvo Sv. Simon Mirotočivi i Društvo Sv. Varnave.⁴³ Zajednica je nastavila da radi do 1941. godine, ali je uglavnom bila zastupljena u javnom životu prilikom raznih dinastičkih i prestoničkih svečanosti ili slava pojedinih udruženja. Poslednja predsednica Zajednice bila je Natalija Smiljanić, dugogodišnja potpredsednica.

Sukob u okviru Narodnog ženskog saveza i podela koja je dovela do stvaranja Narodne ženske zajednice bili su samo još jedan dokaz dubokih društvenih, pa i političkih podela u novoosnovanoj državi. Ogroman broj novoformiranih društava i udruženja, ne samo ženskih, doveo je do potpune devalvacije humanitarnog i karitativnog rada, a učesnici su više brinuli o ličnim promocijama nego o onima za koje su se deklarativno zalagali. Sukob se odvijao na nekoliko nivoa, pre svega između dva različita pogleda na pravac i ciljeve ženskog pokreta u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Mnogobrojnija struja je zagovarala, između ostalog, borbu za pravo glasa kao jedan od važnijih ciljeva i bila je u svojim ciljevima feministički orijentisana. Druga struja, tradicionalnija, smatrala je da to nije prioritetan cilj za koji se treba boriti. Iako su novu Narodnu žensku zajednicu osnovala, između ostalih, tri najstarija srpska ženska društva, nekadašnji osnivači Narodnog ženskog saveza, njihov entuzijazam je brzo nestao, a Zajednica nije napredovala niti uvećavala članstvo. Posle nepune četiri godine rada pretvorena je u marginalan skup društava koji se pojavljivao češće na proslavama i javnim događajima, bio prisutan u prestoničkim novinama, ali stvarnog uticaja više nije imao.

REFERENCE

- Ivanić, Delfa. „O Srpskom Narodnom Ženskom Savezu i njegovim zadatcima“. *Domaćica*, XXXIII, 1, (1912), 9–23.
- Ivanić, Delfa. *Uspomene*. Priredila Jasmina Milanović. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2011.
- „Izveštaj o radu Narodnog ženskog saveza Kraljevine SHS u 1924–25. god.“. *Ženski pokret*, VI, 8, (1925), 274–286.
- „Izveštaj o radu NŽS u 1925–26. g.“. *Ženski pokret*, VII, 9–10, (1926), 382–392.
- Lazarević, Jelena. *Engleskinje u srpskom narodu*. Beograd: Beogradsko žensko društvo, 1929.
- Lazarević, Jelena. „Šta hoće žene oko Saveza? – Kako je Ženski Savez trebalo voditi a kako je vođen“. *Politika*, 24. 10. 1926, 5.

⁴³ „Komemorativna sednica Narodne ženske zajednice“, *Vreme*, 28. 7. 1937, 5.

- Milanović, Jasmina. *Žensko društvo (1875–1942)*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, Službeni glasnik, 2020.
- Nikoleta. „Krizna na muški način“. *Žena i svet*, 11, (1926), 1.
- Petrović, Milena. „Da se ne zaboravi!“. *Ženski pokret*, VII, 9–10, (1926), 379–382.
- „Prvi Glavni skup Srpskog narodnog ženskog saveza“. *Domaćica*, XXXI, 5, (1910), 17–27.
- Ristić, Pravda. „Reorganizacija ženskih društava“. *Ženski pokret*, V, 7, (1924), 273–278.
- Selaković-Tkač, M. „Oko lozinke ili „Digni se ti – da sednem ja“. *Žena i svet*, 12, (1926), 6.
- Simić, Mila. „Načelno pitanje o zaštiti ugleda žene javne radnice i ženskih organizacija“. *Ženski pokret*, VII, 9–10, (1926), 417–425.
- „Skupština žena u Zagrebu“. *Ženski pokret*, 11, 12, (1920).
- *Spomenica sa I Kongresa žena Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd, 1920.
- Stojanović, Zagorka. „Skupština Narodnog Ženskog Saveza u Ljubljani“. *Ženski pokret*, III, 7–8, (1922), 235–236.
- Zrnić, Jelena. „Kuda nas vodiš“. *Žena i svet*, 12, (1926), 5.
- Zrnić, Jelena. „Poučna je ova okružnica N.Ž.S. Šta nam ona kazuje“. *Žena i svet*, 3, (1927), 1.

JASMINA MILANOVIĆ, PhD, Principal Research Fellow
Institute for Contemporary History
Belgrade, Republic of Serbia
jasmina.mil17@gmail.com

NATIONAL WOMEN'S COMMUNITY 1926-1941

Summary

The National Women's Community was founded in 1926 after the conflicts that began in 1924 in the umbrella women's society – the National Women's Union. The reason for the conflict was the dissatisfaction of the management of the Women's society during the election of the new management of the Union, but also the loss of the privileged position of this association, which was the initiator and founder of the Union in 1906. The conflict took place on several levels, primarily between two different views on the direction and goals in which the women's movement in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes will move. Numerous currents advocated, among other things, the fight for the right to vote as one of the most important goals, and were feminist in their goals. The other current, more traditional, considered that this was not a priority goal to be fought for.

The conflict within the National Women's Union and the divisions that led to the creation of the National Women's Community is just another proof of the deep social and even political divisions in the newly established state. A huge number of newly formed societies and associations, not only women's, led to a complete devaluation of humanitarian and charitable work, and the participants were more concerned about personal promotions than those for which they were declaratively committed. Although the new National Women's Community was founded, among others, by the three oldest Serbian women's societies, the former founders of the National Women's Union, their enthusiasm quickly waned and the Community did not progress or increase membership. After less than four years of work, it was turned into a marginal gathering of societies that appeared more often at celebrations and public events, was present in the capital's newspapers, but had no real influence.

KEYWORDS: National Women's Union, National Women's Community, Mara Trifković, Women's societies